

CIUTADANIA I SOBIRANIA, NO ASSISTENCIALISME

IVO POLETO

São Paulo

La humanitat viu un temps carregat de possibilitats i de temptacions. Les tecnologies de comunicació, al contrari del que voldrien els posseïdors i explotadors de patents, han tornat impossible continuar ocultant la misèria i els patiments en què viu una part significativa dels éssers humans. Fins i tot les explicacions ideològiques per la desigualtat tenen els dies comptats. El consens científic en relació amb "l'estat de la Terra", que constata i preveu noves i fatals conseqüències de l'escalfament del planeta, anomenat "efecte hivernacle", fa palès obertament la responsabilitat de les elits i dels països industrialitzats. La consciència mundial del fet que els agents del "progrés repenjat en l'ús de combustibles fòssils" són els causants de l'agressió a l'equilibri del planeta està a un pas de la consciència que aquests són igualment responsables de la concentració de la riquesa i, per tant, de la generació i agreujament de la pobresa i de la misèria en totes les regions de la Terra. Els que es van precipitar en la imposició de la globalització capitalista ultraliberal van aconseguir que el tret els sortís per la culata.

En el mateix paquet de polítiques del neoliberalisme, els pobres serien els responsables de la situació en què viuen. Serien els abandonats o maleïts pel "déu" mercat, per no haver-se espavilat a rebre les seves recompenses. Per això, les institucions estatals haurien de deixar córrer els plans "populistes", amb l'objectiu d'impulsar projectes de desenvolupament econòmic que afavorissin tothom. Tots els governs haurien de ser, a partir d'ara, "realistes", i reconèixer que hi ha persones inútils pel mercat, que seria l'agent del progrés dels que són capaços de "lliure iniciativa". Fragilitzades pel procés de privatització d'empreses i serveis públics, les institucions estatals s'haurien de limitar a accions socials compensatòries, i tenir com a objectiu el de limitar la revolta dels exclosos pel mercat.

Com ja va recordar José Comblin en l'anàlisi de la conjuntura de l'any 2006, el "neoliberalisme és mort". Això vol dir, entre altres coses, que també aquesta culpabilització dels pobres i la irresponsabilitat dels

estats no es mantenen com a veritat pretesament incontestable. Ans el contrari: les pressions populars exigeixen la represa de les constitucions nacionals, que defineixen ser "una obligació de l'Estat i un dret dels ciutadans" la garantia dels drets, començant per l'alimentació i la nutrició. O són exigides, en plebiscits, assemblees constituents per refundar les nacions a través d'una Llei Major que afegeix els canvis necessaris a fi que, de fet, es garanteixin tots els drets a tothom.

És en aquest context que són reelegits els governs, com ara el brasiler, encapçalat per Luiz Inácio Lula da Silva, que posen en pràctica programes com el de "Fome zero". El Fome Zero es proposava garantir la seguretat alimentària i nutricional a totes les persones que trobant-se en una situació d'extrema misèria, no tenien ni tan sols assegurat el seu dret a l'alimentació. A pesar dels elogis, locals o internacionals, a aquests "nous" programes, moviments socials i investigadors han aixecat la llebre: com s'ha de portar a terme aquesta "obligació de l'Estat": amb programes assistencialistes o amb programes que generin transformacions socio-econòmiques, culturals i polítiques que facin possible la superació de la pobresa i de la misèria?

Camins alternatius

La millor resposta a aquesta qüestió la donen els ciutadans de Bolívia i Equador. I ho fan a través de processos polítics que es valen de l'experiència i del suport de Veneçuela i Cuba, però que tenen característiques pròpies, sobretot pel protagonisme dels pobles indígenes. Ja no n'hi ha prou amb un "no" al neoliberalisme defensat per les elits; cal dir "no" a les pròpies elits, i en nom d'un "sí" a la construcció de societats alternatives, refundades per constituents amb alta presència indígena i popular. Prou d'acceptar el discurs tradicional, que sempre ajorna el repartiment del "pastís" de la riquesa, que, per contra, hauria de créixer a les mans de les elits. Prou d'acontentar-se, també, amb accions o programes assistencialistes, amb les engrunes de les taules dels rics. Allò que s'afirma és el "dret a tenir drets". O, millor dit, el

dret i el poder de definir els drets a partir de valors i principis ètics recollits a les cultures mil·lenàries dels pobles que constitueixen aquestes nacions. I valors i principis que han d'orientar la manera de definir les prioritats, ara girades cap a la realització i garantia de tots els drets envers totes les persones, i no pas la garantia i reproducció dels privilegis de minoritàries elits depredadores.

No són camins fàcils. Les oposicions són molt poderoses. Encara controlen mitjans de comunicació empresarials, directament interessats en el monopoli dels privilegis que se sustenten en la promesa il·lusòria de llibertat i igualtat d'oportunitats per a tothom, però que, en realitat, són fruit de la relació entre la lliure iniciativa de qui posseeix béns i capital per multiplicar riquesa i poder, i la privatització de l'Estat. Oposicions que compten amb poderosos suports internacionals, interessats a impedir la consolidació de propostes alternatives de desenvolupament socioeconòmic, polític i cultural.

Serà possible la democràcia?

Un cop més, allò que està en període de proves, per dir-ho així, és la pròpia democràcia. ¿Els pobles podran apropiarse i exercir el seu poder sobirà, i posar les lleis, l'Estat i les iniciatives socials al servei de la construcció de societats on puguin viure amb dignitat i benestar totes les persones? Parlant en plata: *podrà la democràcia tornar-se un poder participatiu sense fi, de tal manera que el procés de socialització dels béns oferts per la naturalesa i dels fruits del treball sigui realitzat en una experiència de "democràcia sense fi"?*, tal com va formular el professor Boaventura de Sousa Santos (*Crítica da razão indolente*, Cortez, São Paulo, 2001). O se li impedirà, un cop més, tornar-se un procés real de poder popular sobirà, essent mantinguda com a formalitat al servei del poder de les minories que detenen el capital i, per tant, una font d'alienació popular?

Per tot plegat, qui desitja que els "programes socials" dels governs elegits per obrir camins diferents als de les elits tradicionals a les Amèriques no es redueixin a meres accions compensatòries o assistencialistes, ha de tenir ben present que les alternatives que contempen la universalitat dels drets econòmics, socials, culturals i ecològics depenen de la vigència dels drets polítics en una societat en procés perma-

nent de democratització. Ni mitges tintes són suficients, com es pot veure al Brasil, en què els Consells i Conferències, tot i ser espais d'avenç, emmascaren, en realitat, la participació ciutadana sobirana. I això es pot demostrar per la resistència del poder legislatiu a reglamentar la Constitució, promulgada el 1988, referent a la participació de la ciutadania mitjançant plebiscits i referèndums. Continua majoritària entre els legisladors la "convicció" que la convocatòria d'eleccions ha de ser prerrogativa exclusiva del Govern Nacional!

Com ja s'ha afirmat de diferents maneres, tan sols existeix una força capaç d'exigir canvis profunds i transformacions estructurals de les societats generadores de desigualtats: el poder popular sobirà. Aquest es recolza damunt la consciència (individual, grupal i social) de la ciutadania, que s'expressa en diferents espais de participació, i madura en la capacitat organitzativa de control sobre els governs que ella mateixa constitueix. Implica i exigeix, per tant, la capacitat de democratitzar l'Estat. I el camí per fer-ho, segons Antonio Gramsci, és la societat civil. Sense això, és a dir, mantingut el control de les elits sobre l'Estat, sempre hi haurà espai perquè es reproduïxin els seus interessos i privilegis en detriment dels pobres que lluiten pels seus drets. Hi haurà sempre un predomini de polítiques assistencialistes, compensatòries, o, en el pitjor dels casos, l'articulació entre l'absència de polítiques socials amb l'augment de la capacitat de repressió a les iniciatives polítiques de la ciutadania exclosa.

El capitalisme, com tothom sap, deshumanitza, i redueix les persones a simples objectes. L'afirmació que el lliure mercat garantiria societats lliures no deixa de ser una afirmació purament ideològica. Fet i fet, les coses, les mercaderies, la riquesa, els guanys, els diners i el mercat són promoguts com si fossin subjectes de les relacions socials, però són els capitalistes que serveixen al capital quan exploren el treball i el transformen en mercaderia. És per això que la transformació estructural de les societats capitalistes passa per la creació d'oportunitats reals perquè tothom recuperi la subjectivitat, la dignitat humana, la llibertat, la ciutadania i, en una dimensió col·lectiva, la sobirania.